

1792, 18.
2109

HISTORIA IVRIS CIVILIS
DE
TESTAMENTI FACTIONE
MVLIERVM

DISSERTATIO PRIMA
QVAM
ILLVSTRIS IVRISCONSVLTORVM ORDINIS
AVCTORITATE
PRO SVM MIS
IN VTROQVE IVRE HONORIBVS
OBTINENDIS

D. XXII. MART. MDCCCXCII.

AD DISCEPTANDVM PROPONIT
AVGVSTVS ADOLPHVS WENDLERVS
ARTIVM LIBERALIVM MAGISTER ET IVRIS VTRIVSQVE
BACCALAVREVS.

LIPSIAE
EX OFFICINA KLAVBARTHIA.

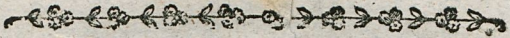
Instituti ratio.

Inter alia, quae in dissertatione inaugurali a me nunc edenda non inutiliter pertractari poterant, argumenta, incidi in hunc de testamenti factione mulierum locum, in eoque acquiescere decreui. Etsi enim non ignoro, iam antea fuisse viros multo me doctiores, qui hoc in argumento elaborarent, nemo tamen mihi succurrit, qui illud adeo exhausterit, vt nihil mihi dicendum superesse videretur. Quid, quod, quantum equidem scio, nullus existit, qui de vtraque feminarum testamenti factione tam actiua, quam passiuua, vno libello exponeret. *Actiuam* scilicet *testamenti factionem* doctores ius testamenti condendi, *passiuam* autem ius ex aliorum testamentis aliquid capiendi, appellare solent. Ad me quod attinet, vtriusque tractationem simul proponere constitueram. Ve-

rum quum materies amplior esset, quam vt vna disserta-
tione omnia comprehendere commode possent, scriptio-
nem duas in partes diuidere, et in praesenti priorem
tantum, de testamenti factione mulierum actiua, in pu-
blicum dare, partem autem alteram, de testamenti factio-
ne earum passiuam, alii occasione seruare constitui. Ve-
strum, Lectores beneuoli, iam est iudicare, an operae
pretium fecerim, et quae restat libelli pars altera, iidem
prodire in publicum debeat, an minus. Ceterum si
quid me errasse intellexerint aequi harum rerum arbitri,
quod, ne nimis saepe factum sit, vereor, eos hoc mihi
benigne indulturos esse et spero, et, vt faciant, huma-
nissime rogo.

DIS.

DISSERTATIO PRIMA.

*De legibus, quae ad ius testamenti condendi mulierum
pertinent.*

C A P. I.

*Proponuntur causae, cur, testamento praetorio nondum introducto,
mulieribus non fuerit testamenti condendi potestas.*

Quodsi leges perlustramus a regibus primisque liberae rei publicae temporibus promulgatas eo consilio, ut, quid de ultimis voluntatibus constitutum fuerit, cognoscamus, operam et laborem perdidisse videbimur in hoc negotio, aliis ex rationibus ab utilitate et voluptate non penitus alieno. Etsi enim veteres Latii incolae, quae ratione opum post mortem in alios transferendarum constitui possint, non plane ignorabant, deficientibus tamen diuitiis nunquam fere utebantur testamentis, ita ut iure rerum defuncti occupandarum non nisi liberi vel consanguinitatis vinculo cum eo coniuncti, gauderent. Refert quidem LIVIUS, Procām, Albanorum regem,

gem, Numitori, regnum vetustum Syluiae gentis legasse^{a)}, Demarathum Corinthium, qui domo profugus Tarquinii confedisſe dicitur, Lucumone omnium bonorum herede inſtituto, immemorem in teſtamento condendo nepotis deceſſiſſe^{b)}, Tarquinium Priſcum ab Anco Marcio, Romanorum rege, liberis tutorem teſtamento inſtitutum eſſe^{c)}; quemadmodum etiam PLVTARCHVS^{d)}, Anco Marcio regnante, Larentiam meretricem a Tarrutio heredem factam eſſe memorat^{e)}. Sed haec teſtamentorum exempla plane fuerunt ſingularia atque a priſcis Romanorum moribus aliena. Poſterioribus demum temporibus quum bellis feliciter geſtis fines reipublicae Romanae magis magisque proferrentur, quum auerentur res ciuium domeſticae, ſimulque opum multarum adquirendarum cupido et auaritia creſceret, natum eſt quoque in Romanorum animis hereditatis, cuiſcunq; vellent, relinquendae, diuitiae vt conſeruarentur, deſiderium; atque haec eſt vltimarum voluntatum origo. Hoc anſam dedit teſtamenti introducendis, neque vti alii volunt, adſectio animi^{f)} aut gratitudo aut beneficentia^{g)}. Quomodo autem prima Romanorum teſtamenta, quae cum

a) lib. I. c. 3.

b) eod. lib. c. 34.

c) eod. lib. eod. cap.

d) in Quaest. Rom. 34.

e) Verba τελευτήσας κληρονομήσας de ſucceſſione teſtamentaria ſine dubio ſunt intelligenda, quum Larentiam

agnatam fuiſſe Tarrutii non liqueat. Conf. HEINECCII diſſ. de orig. teſtamentiſact. et ritu teſtandi antiquo, §. 23. et PERIZONII diſſ. ad leg. Vocon. p. 134.

f) Conf. CIC. de ſin. L. III. c. 20.

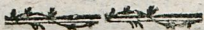
g) Conf. SENEC. de benef. L. IV. c. 11.

cum iis, quae nostris temporibus sunt, nomine magis, quam indole comparari possunt, conderentur, hic paucis liceat commemorare. Qua in re duo nobis obveniunt vltimarum voluntatum genera, illa aetate vsitata. Fiebant nimirum testamenta vel in comitiis calatis, vel in procinctu seu in expeditione bellica^{h)}. Si quis bona in alium, quam in heredem legitimum, transferri cuperet, id ad populum in comitiis vt deferretur, necesse erat. Ibi herede a testatore nominato populus curiatim convocatus solenni formula a magistratu interrogabatur, *vel sine iubeatque hereditatem huic relinquiⁱ⁾*? Quod si suffragiis curiatim a populo latis confirmabatur, testamentum conditum erat, tanquam lex ab vniuerso populo lata atque promulgata. Non valuit igitur ex voluntate testatoris, sed ex consensu et auctoritate populi, a quo si heres a testatore propositus repudiaretur, voluntas testatoris nulla erat atque inualida. Neque licuit priuata auctoritate reuocare, quae in comitiis constituta erant atque confirmata; qua de causa testamentum quoque non nisi eo loco immutari poterat, quo conditum erat, id est, in comitiis. Tantum igitur illis temporibus absuit, vt ciuis Romanus potestate gauderet rerum suarum libere disponendarum, vt etiam, antequam heredem sibi constitueret, populum consulere, et quid ab eo decerneretur, expectare deberet. Militibus

bus

c. II. Hac de re multa quoque disse-
ruit CHRIST. THOMASIVS in diff de
orig. successionis testamentar. Hal.
1705. §. 52. seqq.

h) Vid. §. 1. Inst. de test. ord.
i) Conf. GELLII Noct. Att. L. V.
c. 19. et HEINECC. Ant. Rom. L. II.
tit. X. §. 2.

bus tantum in expeditionem bellicam euntibus et in procinctu constitutis testamentum condere concessum erat, conuocatis quibusdam, qui consensum vniuersi populi repraesentarent, commilitonibus. Haec testamenta a militibus cinctu Gabino indutis et ab imperatore Diis Manibus pro exercitu deuotis, condita, tacite a populo probari credebantur, quia mali omnino videbatur, quae a deuotis constituta essent, diruere^{k)}. Quum autem non nisi in extremo rerum discrimine milites deuoti in hostes se immittere iuberentur, admodum rara fuerunt testamenta in procinctu condita.

His praemissis non difficile erit rationem cognoscere, quare his temporibus testari feminis non licuerit. Quum enim necesse esset, vt testamenta tanquam leges in comitiis consensu totius populi conderentur, quumque non nisi ciues Romani iure standi in comitiis gauderent, feminas a iure testamenti faciendi exclusas esse, vnusquisque facile intelliget.

Iam vero ad illustrem illam perpetuaque memoria dignam in historia legum Romanarum epocham venio, ad annum scilicet post urbem conditam CCCVI. quo leges illae Decemuirales e Graecia peritae promulgabantur, quibus, quae antea obtinuerat testandi ratio, abrogata, et omnibus ciuibus, POMONIO teste^{l)}, latissima potestas et heredis instituendi, et legata et libertates dandi, nec non tutores constituendi concessa

k) Multa de testamentis in procinctu factis differuit HEINECC. in diff. laud. §. 14. et 15.
l) in l. 120. D. de V. S.

cessa est. Sed neque ex his legibus testamentum facere feminis licuit. Etsi enim non amplius opus erat, ut vltimae voluntates in comitiis curiarum suffragiis confirmarentur, tamen nemini hanc potestatem testamenti faciendi concessam arbitrabantur Romani, nisi iis, qui sui iuris essent, et liberrima gauderent rerum suarum administrandarum facultate, id est, patribusfamilias. Haud quidem me later, fuisse nonnullos, quibus sub vocabulo *paterfamilias* in legibus XII. Tab. scripto intelligere placeret tam mares, quam feminas; inter quos potissimum referendus est ALBERT. DIETER. TREKELLIVS^{m)}, qui hanc interpretandi rationem secutus mulieribus testamenti condendi facultatem hac legum XII. Tab. sanctione concessam esse contendit. Sed haec virorum doctorum opinio, legibus et moribus, qui tunc temporis obtinebant, Romanorum non solum non congrua, verum etiam plane contraria esse videtur; in quo quidem mecum consentiunt HEINECCIUSⁿ⁾, IVST. HENNING. BOEHMERVS^{o)}, GRIMALDI^{p)}, atque BREVNINGIVS^{q)}. Nemo enim facile erit, qui ignoret, his praesertim temporibus sexui sequiori, tanquam infirmo et negotiis gerendis

m) in tractat. de origine atque progressu testamentifactionis (ap. Rom. c. III. §. 63.

n) in Antiquitat. Rom. L. II. Tit. X. §. 19. et in diss. cit. §. 18.

o) in diss. de test. mulierum, c. I.

§. 4. Inest haec diss. eiusd. Exercitat. ad Pand. Tom. IV.

p) in tract. de successioibus legit. qui prodiit Neapoli, 1766. c. II. §. 5.

q) in diss. de testamentifact. feminarum, Lips. 1755. c. 2.

rendis impari, nulla fere a Romanis concessa esse iura, vti tum ex Cicerone adparet, qui^{r)}: *Mulieres*, inquit, *omnes propter infirmitatem consilii maiores in tutorum potestate esse voluerunt*; tum ex oratione quadam a M. Porcio Catone, quam Lilius^{s)} memoriae prodidit, habita, qui: *Maiores nostri nullam*, ait, *ne priuatam quidem rem agere feminas sine auctore voluerunt, in manu esse parentum, fratrum, virorum*. Itaque legibus et consuetudine erat constitutum, vt feminae, simulac natae essent vsque ad mortem, aliorum potestati essent subiectae. Quae enim libertate fruebantur mulieres, vsque ad pubertatem, siue vsque ad annum aetatis duodecimum exactum, sub tutela pupillari vivebant, quo elapso vel nuptui dabantur ex Numae constitutione^{t)}, vel in perpetuam tutelam transibant^{u)}. Quocumque enim modo nuptiae contraherentur, siue per *confarreationem*^{v)}, ritu quodam sacerdotali, siue *coëntionem*^{x)}, ritu mancipationis, siue per *vsu*^{y)}, i. e. cohabitatione annali haud interrupta, mulieres liberam rerum suarum disponendarum facultatem non consequerentur. Quae duobus prioribus modis matrimonium inierant, in manum siue potestatem mariti redigebantur, quae contra per vsu marito nupserant, in tute-

r) in Orat. pro Muraena. c. 12.

s) Lib. XXXIV. c. 2.

t) conf. PLUTARCH. in Comparat. Lycurgi cum Numa, p. 310. ed. Reisk.

u) Vid. EVERH. OTTON. diff.

de perpet. feminar. tutel. cap. I. §. 3. quae inest eius diff. part. I. p. 192.

v) conf. HEINECC. Ant. Rom. L. I. Tit. X. §. VI.

x) conf. EUND. loc. cit. §. XII.

y) conf. EUND. loc. cit. §. XIV.

tutelam agnatorum perpetuam, sicuti filiaefamilias pubertatem egressae, transibant. Vnde conuentio vxoris in manum mariti ab Vlpiano ^{z)} recte meritoque inter capitis deminutionis species refertur; in primis quum omnia, quae durante matrimonio mulieres acquirebant, marito acquirerent, et quae mulieres erant, viri fierent dotis nomine ^{a)}. Matrimonio autem, quod confarreatione aut coemtionem initum erat, per diuortium aut mortem dissoluto, viduae muliebri tutelae perpetuae subiiciebantur ^{b)}. Quae autem ex iusta seruitute manumissae erant, mulieres, tutelae patroni perpetuae fuerunt obnoxiae. Neque enim in manum conuenire, neque testari sine patronorum auctoritate poterant ^{c)}. Quae quum ita sint, satis luculenter adparet, his temporibus feminas omnibus caruisse iuribus, quae patribusfamilias lege illa Decemuirali, ex qua potestate testamenti faciendi gauderent, concessa esse intelligimus. Permissum scilicet his erat, legare super pecunia atque tutela liberorum, i. e. constituere sibi heredem omnium iurium atque bonorum, in primis sacrorum priuatorum, liberisque tutorem. Haec autem omnia a feminarum arbitrio non pendebant. Neque enim iis licebat sacra domestica in alium transferre, neque, quum nunquam sui iuris essent, de bonis dispossere, neque quum matres patriae potestatis non

B 2

parti-

z) in fragment. Tit. XI. §. 13.

allegat. cap. I. §. 22.

a) Vid. Cic. Topie. c. IV.

c) Vid. HEINECC. Ant. Rom. L.

b) Conf. EVERH. OTTON. diss. III, Tit. VIII. §. V.

participes essent, liberis tutorem constituere. Itaque non opus est, multis demonstrare, a mulieribus fieri non potuisse testamenta per aes et libram, analogiae iuris seruandae causa a Iureconsultis postea inuenta, quippe quibus res hereditariae per venditionem et mancipationem in alium transferebantur ^d). Ex XII. igitur tabularum legibus feminis testari non licuit. Quae in contrarium proferri hic possent exempla, ad tempora recentiora pertinent ^e).

C A P. II.

Explicantur rationes, cur iure praetorio feminis testare licuerit.

Ad ius honorarium mihi iam transire liceat, quo multa iuris cum vniuersi, tum in primis hereditarii capita sunt immutata. Vt enim vetus ille testamenti condendi modus verborum sollemnitatibus peragendus aboleretur, et alius breuior meliorque introduceretur, constitutum est a praetoribus, vt testamentum sine mancipatione et nuncupatione valeret, dummodo praesentibus septem testibus conditum, eorumque nominibus subscriptis firmatum esset. Opus igitur erat in testamentis condendis nec totius populi auctoritate, nec imaginariis, quibus leges

^d) Conf. *Eund.* l. II. Tit. X. §. VI. et VII.

^e) Conf. BOEHMERI *diff.* de test. mulier. c. I. §. IV.

leges de successione ab intestato latae alia constitutione tollerentur, ritibus, sed sola sufficiebat testatoris voluntas septem virorum testimonio firmata. Hinc Iustinianus: *Iure honorario*, inquit, *nulla emancipatio desiderabatur, sed septem testium signa sufficiebant, cum iure civili signa testium non essent necessaria*^{a)}. Sublato igitur, quem peragere non poterant mulieres, emancipationis rity, maximum, quod iuri testamenti condendi feminarum obstabat, impedimentum erat remotum. Sed accessit quoque alia quaedam ratio, quare ista aetate mulieres, possent testari. Videtur enim, ut ex verbis CICERONIS colligere licet, matrimonium tunc temporis duplici modo initum esse; vel ita, ut uxores in manum mariti convenirent, vel ita, ut eius potestati haud subiicerentur. *Genus*, inquit^{b)}, *est uxor: eius duae formae, una matrumfamilias earum, quae in manum conuenerunt, altera earum, quae tantummodo uxores habentur*. Vtrum alterum matrimonii genus ab illo antea consueto, quod usu annuali peragebatur, diuersum fuerit, an cum eo conuenerit, certo constitui non potest. In eo quidem inter illa conuenisse videtur, quod iidem inde nascerentur effectus. Quae enim hoc modo nupserant marito feminae, in potestate eius non vivebant, sed dotem aliaque bona habebant^{c)}. Haec igitur bona testamento in alios transferendi facultate mulieres ex iure praetorio gaudebant. Quum autem omnes huius iuris parti-

B 3

tici.

a) §. 2. Inst. de test. ord.
b) in Topic. c. 3.

c) Conf. SCHVLTINGIUM ad Vlpian. fragm. Tit. IX. not. 2.

ticipes fieri non possent, inter feminas sui iuris et inter eas, quae alienae potestati erant subiectae, distinguendum esse videtur. Illis vel morte parentum, vel emancipatione post annum duodecimum exactum a patria potestate liberatis, tutore auctore, testari licebat, hae autem, quae vel tanquam filiae-familias patriae suberant potestati, vel in manum mariti conuenerant, ab hoc iure exclusae videntur, quia omnibus carebant bonis^{d)}. Necessse igitur erat, vt illarum testamentis accederet auctoritas tutoris, quia, CICERONE teste^{e)}, ex testamento eius feminae, quae capite nunquam deminuta esset, possessio a praetore dari non poterat. Liceat enim mihi haec CICERONIS verba: *quae se capite nunquam deminuit*, cum BOETHIO ita explicare, vt ea intelligam de muliere, quae in testamento condendo tutoris auctoritatem praeteriit. Quod si illa ad eas trahimus mulieres, quae nunquam in manum mariti conuenerant, haec CICERONIS opinio principiis iuris Romani contraria est. Quae enim in manum mariti conuenerant, omnipriuateae erant potestate super rebus suis mortis causa disponendi^{f)}, neque quidquam ex earum testamento capi poterat, nisi fortasse ex interdicto *quorum bonorum* heres bonorum possessionem a praetore acciperet^{g)}. Non ignoro quidem,

CYIA.

d) Conf. VLPiani fragm. Tit. XX. §. 15. et SCHVLTING. ad h. l. not. 4° 47, et 48.

f) Vid. SCHVLTING. l. c. et BOEHMERI diss. laud. c. 1. §. 4. not. k.

e) in Topic. c. IV.

g) Vid. Cic. epist. L. VII. ep. 21. et ad h. l. Lambin.

CVIACIVM ^{h)}) aequae ac ALEANDRUM contendisse ⁱ⁾), matribus-
familias quoque, i. e. iis, quae in manum mariti conuenerant,
tunc temporis licuisse testamenta condere; attamen aliorum
virorum doctissimorum ^{h)}), qui contrariam sententiam defen-
dunt, argumentis magis fauens non possum non his adsentiri.
Feminis autem morte mariti ab eius manu suae potestate libe-
ratis testamenti faciendi facultas quin a praetore concessa sit,
non dubito, quum haec equiparari posse videantur illis, quae
patriam potestatem vel patris morte, vel emancipatione sunt
egressae.

C A P. III.

De cap. XII^{mo}. Leg. Iul. et Pap. Popp. eiusque rationibus.

Silencio quoque non praetermittendae sunt sanctiones illae
Legis Iul. et Pap. Popp. quae ad ius testamenti condendi mu-
lierum pertinent, quibusque feminis commodum haud leuis
momenti concessum est. Factum hoc est capite huius legis
XII. cuius verba ita se habent: *Ingenua ter enixa, vel ius trium
liberorum consecuta, libertina quatuor liberorum iure tutela liberator.*

Eidem

h) in Obs. VII. II.

i) ad CAH Instit. L. II. Tit. II,

§. 1. not. 16. in SCHVLTINGII In-

risprud. Anteiust. p. 94.

k) Conf. HEINECC. Ant. Rom.

L. II. Tit. XII. §. 19.

Eidem sine patroni auctoritate, dum pro numero liberorum sibi superstitum virilem partem ei relinquit, testari fas esto. Licebat igitur ex hac lege mulieribus ingenuis, quae, ex quo natae erant, libertate fruebantur, ter enixis, sine tutoris consensu, libertinis, siue feminis ex iusta seruitute manumissis autem, si quarta vice enixae erant, absque patroni auctoritate testamentum condere. Illae quemcunque heredem scribere poterant, has autem pro numero liberorum partem hereditatis virilem patrono relinquere oportebat. Ceterum mulieres non modo ipsa sobolis procreatione, sed etiam ex gratia principis ius trium vel quatuor liberorum consequi poterant. Iam vero quum in inuestigandis rationibus huius constitutionis verseremur, ante omnia demonstrandum esse videtur, qua de causa mulieribus ob certum liberorum numerum hoc ipsum ius sit concessum. Qua in re consideranda intelligemus, Romanos maximis gravissimisque bellis implicitos, virtutisque bellicae maxime studiosos, inde a prima urbis origine id praecipue curasse, ut respublica civium numero semper abundaret, multosque haberet, a quibus contra hostes defenderetur. Inde quoque omnem matrimonii finem in eo collocasse videntur, ut liberi procrearentur, et in commodum civitatis educarentur. Quod quidem ex legibus hac ratione promulgatis adparet, quippe quibus non modo omnia tollebantur, quae matrimoniis ineundis impedimento esse possent, sed etiam praemia et singularia quaedam iura iis constituebantur, qui vxorem ducerent, poe-
nae

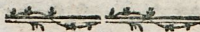
nae contra imponebantur iis, qui in coelibatu vitam degere conarentur. Cur enim Romulus Sabinorum virgines ad sacra et certamina in honorem Neptuni peragenda inuitatas rapi iussisset^{a)}? Cur tanta ab eo liberorum corrigendorum et castigandorum potestas patribusfamilias concessa, ita ut filios male moratos, etiam in munere publico constitutos, in carcerem detrudere, flagris caedere, victos ad opera rustica ablegare, immo vita priuare possent^{b)}, nisi ciuium numerum augere, illisque matrimonium dulcius iucundiusque reddere, eius autem molestias, quantum fieri posset, tollere placuisset? Quare Numa Pompilius pellices, aram Iunonis tangere, siue nubere, nisi peracto antea sacrificio quodam ipsis ignominioso, prohibuisset^{c)}, nisi ut feminae ad iustas nuptias contrahendas commouerentur? Qua de causa patribusfamilias ius vendendorum, quibus uxorem ducere permissum erat, filiorum a Romulo ipsis delatum, ademisset^{d)}, nisi eum in finem, ne adolescentes hoc parentum commodo, ipsis noxio, a nuptiis contrahendis abstinentes meretricum amplexus vitae coniugali praeferrerent? Neque liberae reipublicae temporibus numeri ciuium augendi studium in legibus ferendis est neglectum. LIVIUS enim,

a) Conf. DION. HALICARN. L. II. c. 21.

b) Vid. *Ennd.* lib. II. c. 27.

c) Conf. FEST. voce *pellex*.

d) Vid. DION. HALICARNASS. L. II. c. 28. et PLUTARCH. in Numa c. 17.

enim^e), inter multa blandimenta, bello cum Porfenna, rege gentis Etruscae, qui regibus eiectis potestatem regiam reddere studeret, imminente, plebi a senatu data et hoc refert, quod portorii quoque et tributis plebe liberata, diuites iuberet conferre, qui oneri ferendo essent, quia pauperes liberis educandis satis stipendii praebarent. Immunitas igitur a tributis pauperibus a senatu concessa est, vt ne egestate depressi a consilio matrimonii ineundi abducerentur. Deinde censores quoque non solum poenis, sed praemiis etiam ciues ad matrimonium contrahendum liberosque procreandos commouerunt. Qua de re CICERO^f), Censores ait oportere eos prohibere, qui coelibem vitam degere vellent. Id quod etiam a PLUTARCHO^g) affirmatur. Censuram scilicet erat, quaerere e ciuibus censui obnoxiiis, an ex animi sui sententia vxores haberent, iisque, quos a nuptiis contrahendis abhorre animaduverterent, multam aëratio inferendam, quam aes vxorium adpellarunt^h), imponere. Quemadmodum autem poenae a Censuribus constitutae sunt iis, qui studium liberorum procreandorum negligerent, ita praemiis etiam ciues ad matrimonium ineundum ab iis quasi inuitati sunt. Quae autem fuerint ista maritorum praemia, certo constitui vix potest, nisi quae ex LIVIO hac de re conuicere licet. Is enimⁱ), libertinos in quatuor urbanas

e) Lib. II. c. 9.
f) de legib. L. III. c. 3.
g) in Cat. mai. c. 16.

h) Vid. FEST. voce *vxorium*.

i) lib. XLV. c. 15.

nas tribus a censoribus descriptos esse dicit, praeter eos, quibus filius quinquenni maior ex Senatusconsulto esset; unde adparet, eos potissimum libertinorum, qui liberis procreatis bene de republica meruissent, honoratori tribui esse adscriptos. Exemplum autem Censorum secutus Iulius Caesar quoque agrum Campanum extra sortem viginti millibus civium, quibus tres pluresue liberi essent, diuississe^{k)}, iisque, qui plures liberos sustulissent, praemia constituisse dicitur^{l)}. Denique et in lege Iul. et Papp. Popp. sanctiones, civium ad matrimonia ineunda commouendorum causa hucusque editas, repetitas atque auctas animaduertimus. Ita enim hac lege inter alia et hoc constitutum est: ut omnes, quae contraherentur, nuptiae iustae essent, ut omnes puberes virique potentes matrimonium liberorum quaesundorum causa inirent, ut quisque desponsatus sponsam intra biennium domum duceret, quod si omisisset, praemiis maritorum ne frueretur, ut ne feminae spatium excederent biennii a morte mariti, anni et sex mensium a tempore repudii, in recusando matrimonii vinculo, ut ne masculi ante annos sexaginta nati, vel feminae aetatem quinquaginta annorum nactae nuptias contraherent, ut ne spadones matrimonium inirent, ut, qui liberos, quos haberent in potestate, iniuria prohiberent uxores ducere vel nubere, a praetore ad auctoritatem suam liberorum desiderii

C 2

adcom-

k) Vid. SVETON. Iul. Caes. c. 20.

l) Conf. DION. CASE, L. XLIII.
p. 226.

ad commodandam cogere, ut ne coelibes ex testamento quidquam caperent, sed ut omnia, quae iis relicta essent, caudam fierent, et fisco vindicarentur, nisi istius generis homines vel intra centum dies obtemperarent legi, i. e. nuptias contrahere apud se constituerent, vel defuncto essent genere proximi, ut conditio coelibatus aut viduitatis, legato a testatore adscripta, irrita pronuntiaretur, ut inter eos, qui consultatum vel alium magistratum peterent, si praesententur, qui numero liberorum procreatorum reliquos candidatos antecederent, ut, qui Romae tres, in Italia quatuor, in provinciis quinque liberos incolumes haberent, libertate fruerentur *omnium munerum personalium^m*), ut Latinus Senex, cui ex Latina filius filiae natus natae esset, atque Latina ter enixa iure Quiritium gauderet, ut denique libertini, qui duos liberos vel filium quinquennem in potestate haberent, ab omnibus operibus patrono debitis liberarentur. Quanti autem aestimauerint Romani eos, qui liberis procreandis civitati prodesse, quantoque odio habuerint omnes, qui in coelibatu viverent, ex oratione quadam adparet ab Augusto ante Legem Iul. et Pap. Popp. promulgatam habita, quam ad nostra usque

m) Munera apud Romanos fuerunt *mista*, quae utramque rem exigebant, vel *personalia*, quae animi corporisque laboribus expediebantur, vel *patrimonialia*, quae patrimonii sumptibus et damno essent administranda, vel *mixta*, quae utramque rem exigebant. Ad personalia pertinet tutela, curatio calendarii, aliaque. Vid. HEI-NECC. comment. ad Leg. Iul. et Pap. Popp. p. 207.

vsque tempora seruatum DIONI CASSIO debemusⁿ⁾. Is scilicet neque virorum, neque ciuium, neque Romanorum nomine dignos censuit eos, qui genus suum abolere et nomen Romanum perdere in animum inducerent; immo homicidas, impietatis reos, sacrilegos, patriae proditores adpellauit eos, qui non gignerent, quos ex se nasci conueniret.

Sed non solum ut liberis procreandis reipublicae optime consulerent, sed etiam ut rationem cogitandi sentiendique, qua plurimorum nobilioris conditionis Romanorum animi erant impleti, sequerentur, qua quidem haud paruam felicitatis suae partem in conseruanda gente sua, atque in euitanda ignominia, qua omnes in coelibatu viuentes laborabant, collocarunt parentibus ob multitudinem liberorum praemia constituta esse videntur. Hanc inprimis Augusto mentem fuisse, ex eius oratione supra adlegata adparer, qua in contemptum tantopere adducere studuit eos, qui vitae coniugali coelibatum anteponerent, neque gentem suam nomenque Romanum immortalare reddere studerent. Nec facile mirum cuiquam videbitur, maximam a Romanis gloriam in gente sua propaganda fuisse collocatam, si ad animum reuocarit immensam illam iurium multitudinem magnamque auctoritatem, qua non solum ipsi ciues Romani gaudebant, sed quae etiam transibat ad posteros. Itaque et his temporibus videtur illa CALLISTRATI, ICI, opinio obtinuisse, qui: *Idcirco, inquit* ^{o)}, *filios filiasue*

C 3

conci-

n) Lib. LVI. c. 1 — 9.

o) in l. 220. §. 3. D. de V. S.

concipimus atque edimus, ut ex prole eorum earumque diuturnitatis nobis memoriam in aeuum relinquamus. Quae quum ita sint, nemo facile erit, qui Romanos praemiis, ciuibus ob multitudinem liberorum constitutis, saluti et publicae et priuatae optime prospexisse neget P). Idcirco necessarium ducebant, non solum masculos, sed etiam feminas ad marrimonium ineundum commouere; atque haec mihi esse videtur ratio, quare ob certum constitutumque liberorum numerum mulieres ingenuas a legitima, et libertinas a patroni tutela liberarent. Hac constitutione etiam mulieres a vita meretricia retinere, easque potius ad iustas nuptias contrahendas inducere studuerunt. In quo quidem admodum prudenter egisse videntur Romani. Nihil enim profecto ciuitati maius adfert damnum, nihil facilius omnis generis criminibus frena remittit, nihil opes atque diuitias ciuium magis imminuit, nihil, quo minus ciues belli molestias ferre valeant, magis efficit, nihil eos denique animo intrepido et ad adeunda pericula idoneo magis priuat, quam vita lasciuia atque libidinosa. Hanc reipublicae ruinam timentes Romani non solum artibus meretriciis, quantum fieri poterat, modum imponere, sed remunerari etiam curarunt eos, qui turpibus illis et indecoris cupiditatibus abstinerent, iustisque nuptiis contractis bonos probosque incolas ciuitati educarent.

P) Haec omnia praeclare exposuit IOAN. GEORG. FICHTNER in diss. de praemiis polypaediae, Altdorf. 1708. et HEINECCIUS in comment. ad Leg. Iul. et Pap. Popp. Lib. I. c. 2.

rent. Quam ad rem feliciter perficiendam in primis necessarium legislatoribus videbatur, mulierum quoque conditionem leuare, et omnes tollere molestias, quae feminis in matrimonio ineundo hucusque impedimento fuerant. Inter has molestias referenda potissimum erat tutela, cui obnoxiae erant mulieres, etiamsi viro nupfissent. Itaque trium vel quatuor liberorum matres a tutela liberavit Augustus, iisque potestatem super rebus suis mortis causa disponendi concessit, ita ut, etsi liberae non nisi bis et libertinae non nisi ter essent enixae, huius tamen iuris singulari principis gratia participes fieri possent, cuius rei nonnulla quoque apud veteres scriptores exstant exempla ⁹⁾. Discrimen autem hic factum esse inter ingenuas et libertinas, has scilicet quatuor demum liberorum numero consecutas esse id, quod illae tribus liberis ediis nanciſcebantur, nemini sane mirum videbitur, quum libertinae ratione omnium fere iurium ingenuis longe inferiores censerentur. Et haec quoque sine dubio fuit ratio, quare mulieribus libertinis lege Iul. et Pap. Popp. iniungeretur, ut pro numero liberorum superstitum partem virilem patrono relinquere. Ad patronos enim, a quo libertatem et quae habebant fere omnia acceperant, omnis libertarum hereditas antea iure meritoque pertinebat, neque licebat libertis alii cuidam, quam patrono, quidquam testamento relinquere. Ne igitur patroni, illis hac

lege

9) Vid. DION. CASS. Lib. XLIX. p. 414. GRVTERI inscript. p. 1081. SVETON. Claud. c. 19.

lege a tutela liberatis, omni iure ex hereditate mulierum a se manumissarum quidquam capiendi pritiarentur, legislator libertas portionem virilem pro numero, qui iis supererant, liberorum patrono relinquere iussit, quod etiam cap. XLII. Leg. Iul. et Pap. Popp. repetitum esse animaduertimus. Sunt quidem, qui vltima huius constitutionis verba, ad portionem virilem patrono relinquendam spectantia, legi reuera non inserta, sed supposititia, eorumque loco alia quaedam ex lege Falcidia supplenda esse dicant ^{r)}. Ego vero alteram a plurimis IConsultis propositam opinionem secutus, haec verba cum **VLPIANO** ^{s)}, **HEINECCIO** ^{t)}, et **FRANCISCO RAMOS DEL MANZANO** ^{u)} legi nostrae vere addita esse existimo.

C A P. IV.

Proponuntur leges a Iustiniano ratione iuris testandi mulierum promulgatae.

Mulieres iure Iustiniano testamenti condendi facultate gaudere, nemo sane erit, qui dubitet. A practoribus enim iam antea

r) Conf. IAC. GOTHOFRED. in quatuor font. iur. ciuil. p. 286.

s) in fragm. Tit. XXIX. §. 3.

t) in comment. ad Leg. Iul. et

Popp. L. II. c. II. §. 4.

u) in comment. ad eand. leg. L. IV. reliquat. 13. §. 3. qui insertus est

MERMANNI, thes. iur. tom. V.

antea iis haec potestas erat concessa; quare igitur eadem, testamento praetorio et illo, quod iure civili, siue per aes et libram condebatur, in vnum conflato^{a)}), feminas priuatas esse a Iustiniano putemus? Confirmata potius ab eo est atque adcuratius definita. Neque opus erat, vt earum testamenta tutoris auctoritate confirmarentur, quum Iustiniani temporibus tutela legitima plane euanuisset^{b)}). Nec vlla in iuris Romani corpore exstat sanctio, quae mulieribus tutorem in testamento condendo adhibere praeciperet^{c)}). Vt autem sexus sequioris infirmitati occurreret Imp. atque facta iniqua, quae e potestate mulierum testandi finibus non inclusa enasci possent, prohiberet, normas quasdam iis praecripisit, quas in testamentis condendis sequerentur. Itaque ante omnia certam aetatem constituit, qua iis testari liceret, neque vllam arbitrabatur magis idoneam illa, qua ad pubertatem perueniebant, et tutelam pupillarem egrediebantur i. e. annum duodecimum exactum^{d)}). Ceterum, quae huc referri possunt, Iustiniani constitutiones, duplcis generis sunt, ita vt vel liberorum vel maritorum vtilitati prospiciant. Ne enim liberi a matribus testamento iniuste praeterirentur, constitutum est ab imperatore; vt liberi ab iis vel

a) vid. IAC. GOTHOFRED. ad L. l. C. Th. de test. et codicill. Tom. I. p. 335.

b) Conf. L. 7. C. qui pet. tutor.

vel curat. et EVERH. OTTON. diff. de perpet. femin. tutel. Cap. I. §. 24.

c) Vid. BREVNINGII. diff. de test. fact. femin. Cap. V.

d) conf. L. 5. D. qui test. fac. poss.

vel heredes scriberentur, vel nominatim, i. e. ex iusta et legitima causa exheredarentur, et nisi hoc factum esset, testamentum haud iure factum, et nullius momenti haberetur. Id autem non solum ex iis legibus colligi potest, quae ad patrum familias testamenta pertinent^{e)}, sed etiam in considerandis Iustiniani legibus nonnullae nobis obveniunt, quae disertis verbis matres testamenta condentes commemorant, inter quas potissimum referendam esse arbitror Nou. CXV. c. 3. ab init. cuius verba haec sunt: *Sancimus, non licere penitus patri vel matri, aut uxo vel auia, pro uxo vel pro auia suum filium vel filiam, vel ceteros liberos praeterire, aut exheredes in suo facere testamento, nec si per quamlibet donationem, vel legatum, vel fideicommissum, vel alium quemcumque modum eis dederit legibus debitam portionem: nisi forsitan probabuntur ingrati; et ipsas nominatim ingratitudinis causas parentes suo inseruerint testamento.* Non licebat igitur matribus, liberos vel penitus praeterire, vel inter legatarios aut fideicommissarios collocare, sed necesse erat, ut, nisi legitima quaedam exheredandi causa adesset, disertis verbis heredes scriberentur. Videtur quidem huic constitutioni contradicere §. ult. *Inst. de exheredat. liberor.* quo constituitur, non oportere necessario matrem liberos aut heredes scribere, aut exheredare, sed sufficere silentio eos a matre praeteriri. Silentium enim matris tantum facere, quantum faciat exheredatio patris, id est, testamentum, in quo liberi a matre sunt praeteriti.

e) conf. L. 1. D. de iniust. rupt. irrit. test.

praeteriti, eosdem habere effectus, quos haberet illud, in quo a patre ex iusta causa exheredarentur. Non putabantur scilicet liberi esse matri heredes sui, quibus bona ab illa relicta iure deberentur, qua de causa quoque iis in testamento materno praeteritis bonorum possessio contra tabulas a praetore dari non poterat^f). Itaque testamenta a matribus condita infirmari non poterant, nisi liberi in iis silentio omitti querela inofficiosi testamenti hereditatem maternam acquirere studerent^g). Enimuero quum multa eorum, quae in Institutionibus leguntur, Nouellis, utpote legibus posterioribus sublata sint, hoc quoque Institutionum loco per Nou. CXV. sublato, non est, quod dubitemus, iure Iustineano matribus haud licere silentio liberos penitus praetermittere. Quemadmodum autem unusquisque, qui ex legibus Iustinianeis testamenti condendi facultate gaudet, non solum sibi heredem constituere, sed etiam, si heres institutus vita decedat, in eius locum alium substituere potest, sic mulieribus quoque nonnulla a Iustiniano scripta sunt praecepta ratione heredum substituendorum ab iis observanda. In qua quidem re distinguendae sunt diuersae illae rationes, e quibus heredes substitui solent. Liberis enim impuberibus non nisi ab iis, quibus patriam in eos exercere licebat potestatem, heredes substitui poterant. Qua de causa matres a

D 2

iure

A
 f) Con. L. 4. §. 2. D. de bon. poss. ment. ad Inst. h. l.
 cont. tab. et L. 13. D. de suis et le- g) Vid. §. Inst. allegat. in fin. et
 git. hered. et VINIVM in Com- L. 15. C. de inoff. test.

iure substitutionis pupillaris in testamento suscipiendae legibus videntur esse exclusae^{h)}. In locum autem liberorum pubertatem egressorum, quos ab intestato vita decessuros putarent, alii testamento nominari a mulieribus possuntⁱ⁾. Neque idonea suppetit ratio, quare matres liberis, quibus ob furorem aut aliud impedimentum testamentum condere non licet, alios substituere prohibeantur. Quod autem ad ius tutorem liberis testamento constituendi attinet, id quoque feminis, patria potestate plane carentibus, in legibus Iustinianeis negatum esse animaduertimus^{k)}, etsi tutelam liberorum aut nepotum suscipere matri atque auiae licebat^{l)}. Haec igitur mulieribus testamenta condentibus salutis liberorum promouendae causa a Iustiniano legibus sunt praescripta. Sed maritorum quoque utilitatis rationem habuisse Iustinianum videmus. Ita enim, ne tam crebro fierent diuortia, ab eo constitutum est, ut mulier, si contempta lege repudium mittere tentauisset, dotem et donationem ante nuptias amitteret^{m)}. Quae igitur nulla earum, legibus quae adprobantur, rationum commotae matrimonio finem imponunt, plerumque nihil amplius habent, de quo disponere possint. Matrimonio enim uxoris culpa dissoluto maritus dotem accipitⁿ⁾. Deinde etiam, ut maritis post

mor-

h) Vid. Tit. Inst. de pupillar. substitur. in prooem.

i) Conf. L. 33. D. de vulg. et pupill. substitur.

k) Conf. L. 1. D. de test. tutel.

l) Vid. Nou. CXVIII. c. 5.

m) in leg. 8. §. 4. C. de repud. et iud. de morib. sublat.

n) Vid. l. 38. D. solut. matrim. dos quemadmod. perat.

mortem vxoris optime consuleret Imperator, vxores maritis inopia laboraturis quartam dotis partem testamento relinquere iussit °). Etsi enim antea ex edicto *unde vir et vxor* a praetore coniux superstes ad hereditatem alterius capiendam vocabatur, tamen, quum hoc non nisi deficientibus aliis legitimis heredibus fieri solet, coniuges pauperes hoc praetoris beneficio raro frui poterant.

C A P. V.

De iis, quae in Germania, et praecipue in Saxoniam, de iure testamenti condendi mulierum constituta sunt.

Veteres Germaniae populi mores potius et consuetudinem, quam leges secuti, TACITO teste, testamenta plane ignorarunt. Is enim °): *Heredes, inquit, successoresque sui cuique liberi, et nullum testamentum. Si liberi non sunt, proximus gradus in possessione, fratres, patruus, auunculi.* Receptis demum legibus Romanis, testamenta in Germania quoque innotuerunt, quibus vtriusque sexus homines vterentur. Feminis enim

D 3

olim

o) Vid. Nou. LIII. c. 6. §. 2.

a) de morib. Germ. cap. 20.

olim licuisse testari, tum ex lege illa Wisigothorum^{b)}, in qua feminarum testamenta discretis verbis commemorantur, tum nonnullis exemplis a BOEHMERO^{c)} prolatic constat. Quae quidem testamenti condendi potestas ad nostra usque tempora nulla lege feminis est adempta. Quemadmodum enim iure Iustiniano omnibus, quibus testamenti factio neque propter puerilis aetatis aut rationis infirmitatem, neque aliam quamcunque ob causam interdicta est, ultima voluntate, quibus bona relinquere velint, constituere licet, ita quoque nostra aetate tam masculi, quam feminae eodem iure videntur. A quo aetatis anno autem huius iuris participes fiant, id ex singularum provinciarum legibus statutisque cognoscendum est. Quodsi leges Saxonicas consulimus, in iis annum decimum quartum exactum ad testamenti factionem etiam feminarum constitutum esse inuenimus^{d)}. Quamvis autem mulieribus testandi facultas in Germania non plane adempta est, eandem tamen plerisque in provinciis aut legibus aut consuetudine quodammodo circumscriptam esse videmus. Sic enim, etsi omnes res, quae ad vestimenta ornamentaque mulierum per-

b) Lib. II. Tit. V. l. 10.

c) in diss. de test. mulier c. II. §. 3.

d) Conf. die allgem. Churfürstl. Vormundschafssord. vom Jahr 1782. Cap.

XIII. §. 15. In Borussia atque in terris Brandenburgicis eadem aetas viri usque sexus hominibus ad testamentum condendum sufficit. Vid. *Allgem. Gesetzbuch für die Preussisch. Staaten*, Th. 1, S. 429.

pertinent, quaeque vno vocabulo *Gerada* vocantur, in eorum dominio sunt constitutae, mulieres tamen eas filiabus, aut proximis cognatis, aut filiis clericis testamento adimere non possunt, nisi ii, eaeue, quibus hae res debentur, iuri suo renunciauerint ^{e)}. Quod quidem ideo sancitum esse videtur, vt feminis aliquid esset, quo damnum, quod iis ex legibus sentiunt, quibus res, quas vulgo vocant, *expeditoriae* solis filiis cedunt, quasi sarciretur. Idcirco vxores in primis res utensiles maritis donare prohibentur ^{f)}. Quid, quod, omnem rerum utensilium donationem inter viuos legibus Saxonice non permissam esse, SCHILTERVS ^{g)} ex rationibus haud contemnendis arbitratur.

Deinde vxoribus etiam de dotalitio, siue de iis rebus, quae vel ante vel post nuptias vxoribus a maritis in casum viduitatis constituuntur, testari haud licet. Quamuis enim veteribus legibus germanicis ^{h)} tam vxoribus, quae liberos ex matrimonio non sustulerant, de omni dotalitio, quam feminis, quibus liberi supersunt, de quarta eiusdem parte disponere permissum fuit, legibus tamen Saxonice ⁱ⁾, non nisi ususfructus dotalitii mulieribus debetur. Quum igitur nostra aetate

e) Conf. BENEDICT. CARPZO- h) in Leg. Wisigoth. Lib. III. Tit. VII Iurisprud. forens. Rom. Sax. P. I. l. 5. et Lib. IV. Tit. V. l. 2. II. Conf. XIV. Definit. 1. et 2.

f) in Spec. Sax. Lib. I. Art. 31. i) Tit. VIII. Leg. Sax. et CARP- g) in pract. iur. Rom. in foro Germ. zov. Part. II. Conf. XLII. Def. 2. Exercitat. XLIII. §. 14.

actate vxoribus vsurae dotis illatae ex feudo quodam ad vitae dies percipiendae a maritis dotalitiu loco constitui soleant, satis adparet, eas potestate dotalitiu vltima voluntate in alium transferendi nequaquam gaudere.

Eodem modo vxoribus super bonis, quorum heres legitimus est maritus, eiusdem in fraudem testari haud fas est, quod quidem in Saxonia ^{k)}, disertis verbis constitutum reperimus. Quae autem res huc referendae sint, singularibus ex legibus discere oportet: In Saxonia omnes res mobiles, exceptis vtensilibus, huc pertinent ^{l)}, ideoque testamentum vxoris, quatenus in fraudem mariti vergit, valere non potest ^{m)}.

Sed nec in iis Germaniae provinciis vxoribus testamentum condere licet, vbi, ne liberi ex primo matrimonio procreati propter secundas nuptias a matribus contractas, parentum hereditate priuentur, introductum est *ius deuolutionis* (*das Verfangenschaftsrecht*), seu vbi proprietas bonorum non solum patris defuncti, sed matris etiam superstitis in liberos ita transfertur, vt mater non nisi iure bonis suis vtendi fruendique

k) Conf. Conf. Elect. VII. Part. III. SCHÄUMBURG in der Einleit. zum Sächf. Rechte, Tb. 3. Sect. 1. Exercit. IX. §. 12.

l) Conf. Ius Prou. Sax. Lib. III. Art. 76. Conf. Elect. XXII. Part. III.

Quae autem ad hereditatem mobiliarem pertinent, optime exposuit

m) Conf. CARPZOV. Part. III. Conf. VII. Definit. 13.

dique gaudeatⁿ). Amisso enim bonorum dominio, iure super iis testandi priuatas esse vxores, vnusquisque facile intelliget.

Quod ad *fideicommissa familiae* attinet, i. e. bona ab eo, a quo primum acquisita sunt, ea conditione ad posterós translata, vt ad familiae splendorem conseruandum in gente perpetuo maneant^o), ea, quum in feminarum, quae contractis nuptiis ex vna in alteram gentem transeunt, potestate non constituta sint, ab iisdem vltima voluntate in alium transferri non posse, nemo erit, qui neget.

Denique, quia patriam armis defendere nequeunt mulieres, a maioribus quoque nostris dignae non habebantur, quibus feuda traderentur. Feuda autem hic commemorare necesse mihi non videretur, nisi nostris temporibus constituere liceret feuda etiam feminis, ita vt vel a feminis primum adquirantur, vel a masculis acquisita in feminas deinde transferri queant^p). Sed de his quoque testari mulieribus non licet, propterea quod feuda in alium testamento transferri ex regula non possunt^q).

Ceterum

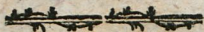
n) Vid. DE SELCHOW. Element. iur. Germ. priuat. hod. Part. sp. Lib. II. Cap. I. Sect. II. Tit. V. §. 365.

o) Conf. Const. El. XII. P. II.

p) Vid. II. Feud. 30. et 50. et

III. I. AD. TH. KINDII diff. de feudis feminin. quae prodit Lipf. 1775. §. 9.

q) Exceptiones legi possunt in III. PÜTTMANNI Elem. iur. feud. §. 498.

Ceterum notari meretur, ex legibus tam Germanicis, quam Saxonis ¹⁾ mulieribus testamentum condere licere sine tutoris aut curatoris consensu, nisi fortasse alicubi contrarium constitutum reperiatur.

1) Vid. Const. El. XIV. Part. II.

CORRIGENDA.

- p. 11. lin. 6. legendum: *mulieris*.
p. 12. lin. 10. leg. *restari*.
p. 27. lin. 12. leg. *Justiniano*.

Leipzig, Diss., 1732

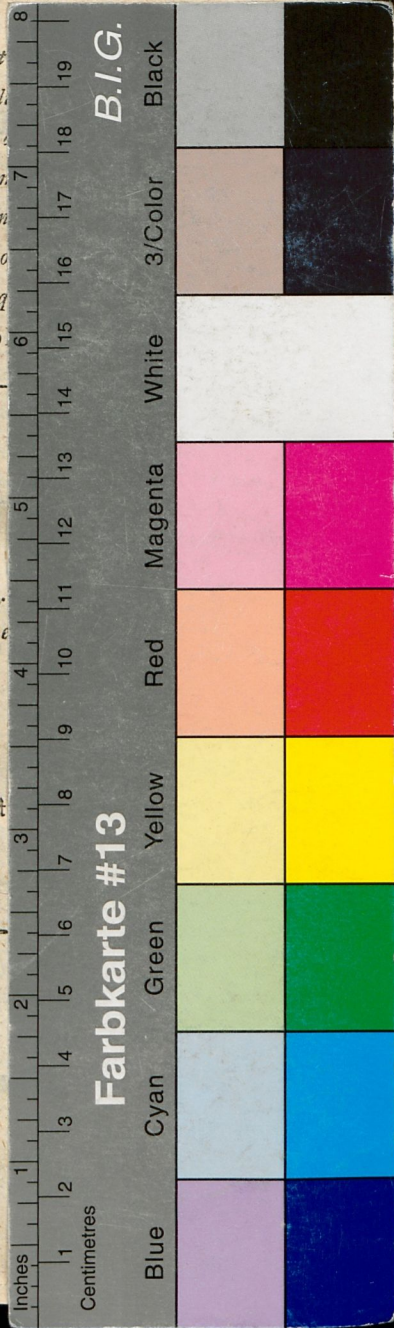
ULB Halle

3

005 358 981

HISTORIA IVRIS CIVILIS
DE

TESTAMENTI FACTIONE
MVLIERVM

DISSERTATIO PRIMA
QVAM
ILLVSTRIS IVRISCONSVLTORVM ORDINIS
AVCTORITATE
PRO SVMMIS
IN VTROQVE IVRE HONORIBVS
OBTINENDIS

D. XXII. MART. MDCCCXCII.

AD DISCEPTANDVM PROPONIT
AVGVSTVS ADOLPHVS WENDLERVS

ARTIVM LIBERALIVM MAGISTER ET IVRIS VTRIVSQVE
BACCALAVREVS.

LIPSIÆ

EX OFFICINA KLAUßBARTHIA.

1792. 18.
2109

